

UPPSALA
UNIVERSITET

Värden att värna

Kulturegendom i krig och höjd beredskap

Mattias Legnér

Uppsala Universitet Campus Gotland
Kulturvård

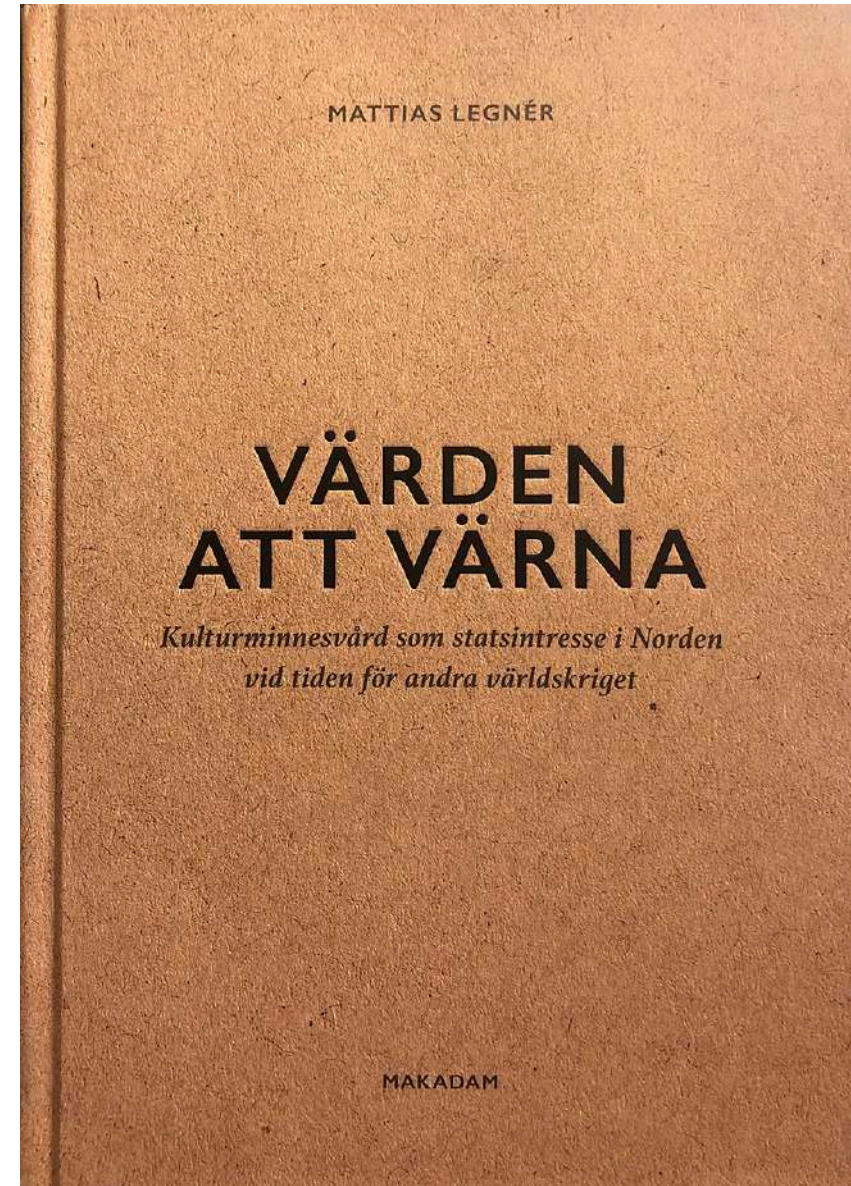
Mattias.legner@konstvet.uu.se

Källa:
Västmanlands
läns museum

UPPSALA
UNIVERSITET

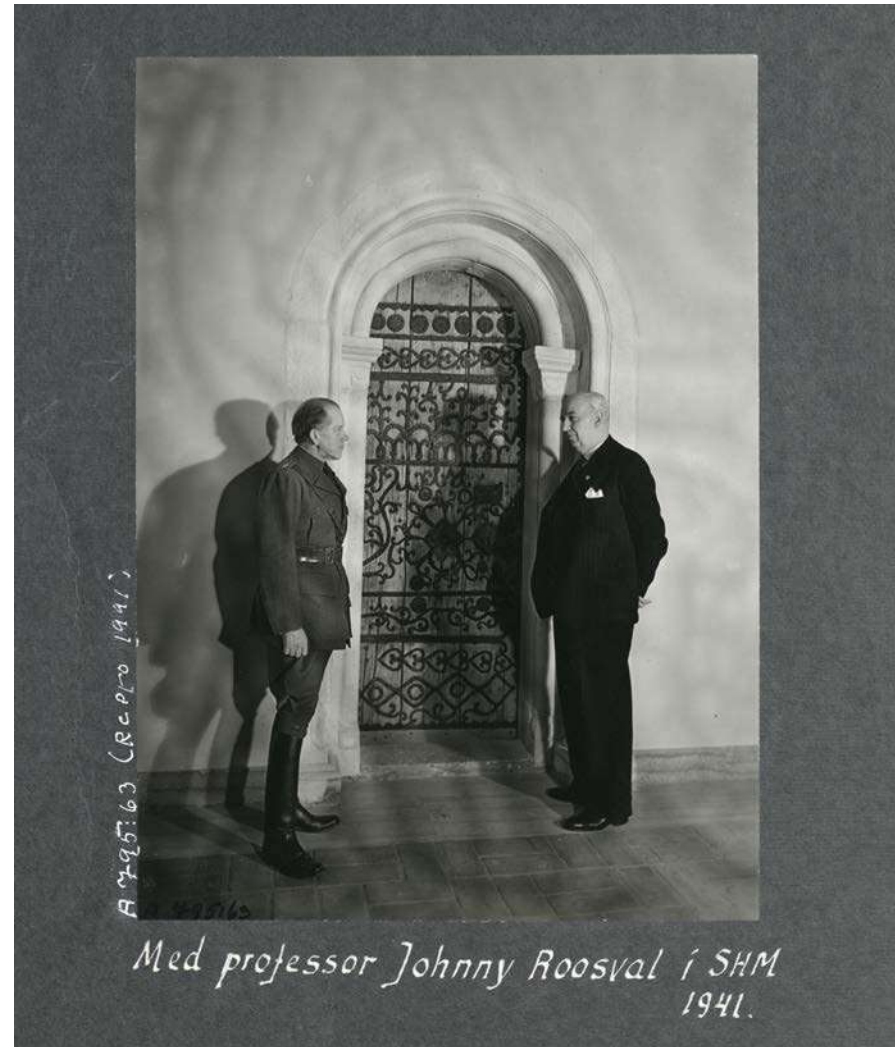
- *Värden att värna.
Kulturminnesvård som statsintresse
i Norden vid för andra världskriget*
- 450 sidor, rikt illustrerad
- Swish 230 kr till **0705689183** (frakt ingår), ange postadress eller mejla den till:
mattias.legner@konstvet.uu.se

UPPSALA
UNIVERSITET

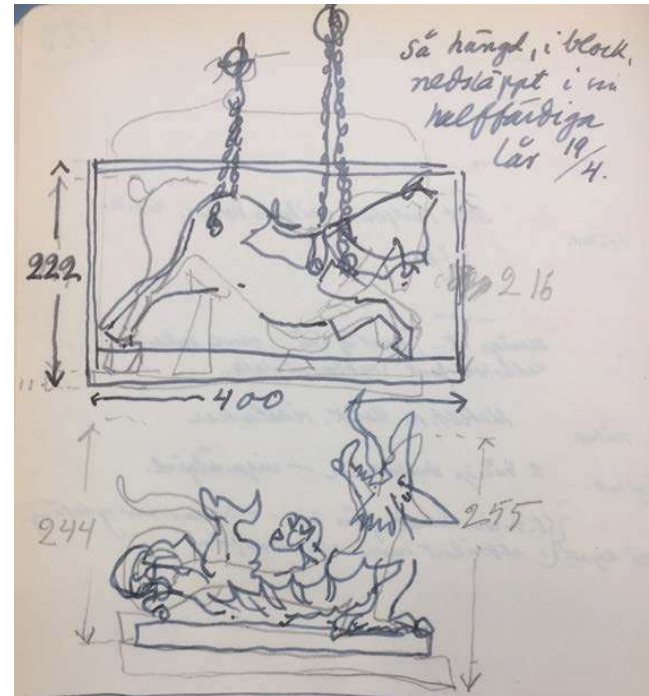
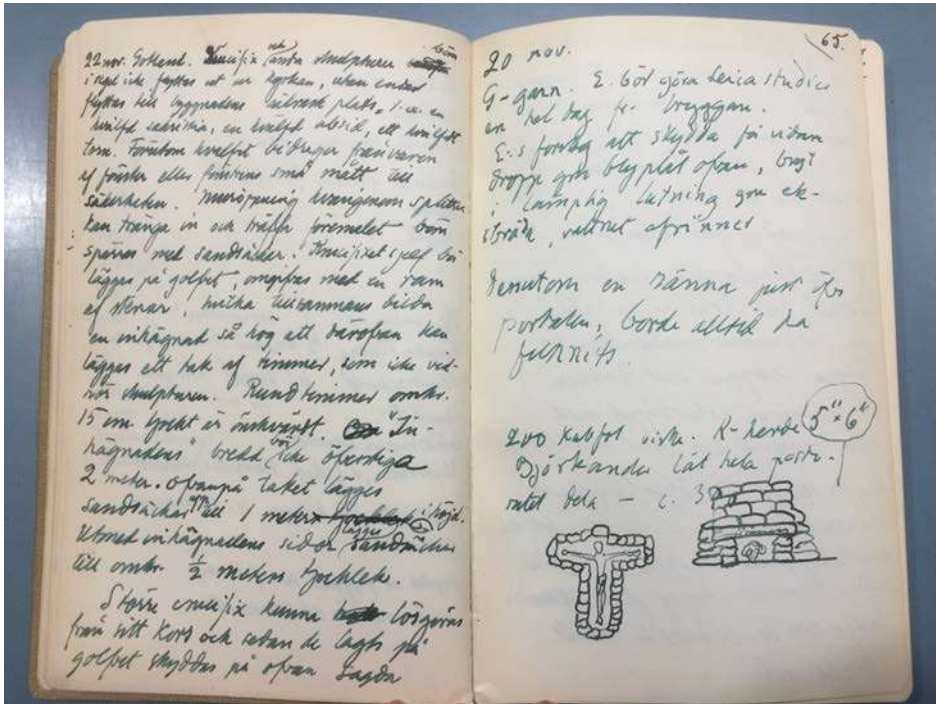
- "Luftskydd" för kyrkor planerades i detalj av Johnny Roosval i samarbete med Svenska kyrkan och landsantikvarierna
- Roosval samarbetade med ca 350 församlingar

UPPSALA
UNIVERSITET

- Boken bygger på ett stort källmaterial: Riksantikvarieämbetets arkiv ATA, Nordiska Museet, Nationalmuseum, Statens historiska museum, läns museer, olika personarkiv, arkiv i Helsingfors och Åbo

UPPSALA
UNIVERSITET

Skansen och Historiska Museet
blev arenor för nationell
samling

Den stora flyguppvisningen på Skansen vid festen för

försvarslänet den 25 maj 1940. Foto Stockholms-Tidningen.

UPPSALA
UNIVERSITET

- ”(...) om man utgår ifrån att folkets inneboende traditioner utgör en andlig kraftkälla, ett stycke grundmur för folkligt självstyre, då måste slutsatsen också bli att utforskningen och vården av de folkliga traditionerna i och för sig utgör ett verkligt statsintresse.”
 - Andreas Lindblom, Nordiska Museet 1941

ANDREAS LINDBLOM

UPPSALA
UNIVERSITET

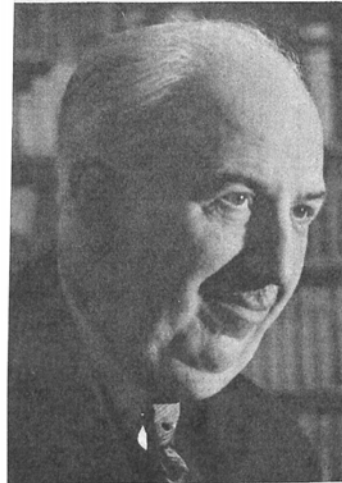
- Sambandet mellan psykologiskt försvar och fredandet av ett nationellt kulturarv
- Sveriges långa historia av självständighet var inte bara immateriell utan uttryckes också i landskapet

VÄRDEN ATT VÄRNA

KULTURARVET

Pietet och aktivitet smälter samman hos ett kulturfolk. Om samhörigheten mellan vårt kulturarv och vårt frihetsarv skriver i följande artikel riksantikvarien
SIGURD CURMAN

SIGURD CURMAN, riksantikvarie och chef för Statens historiska museum, vår främste fornvårdare (ovan). — Vid rubriken dörs från Stala på Orust — en 4.500 år gammal grav. — Nederst t. h. på sidan ranssten från 1000-talet vid Hässelby i Spånga.

Då den svenske odalmannen går ut på sin gård och pekar på gravkullarna och stensättningarna, som ligga borta i hans hage, kan han med övertygelse säga: »Där borta ligga våra förfäder och vila efter välförrettat värv.» Det är få folk förunnat att med rätta ha denna trygga känsla, när de vandra omkring på sina nuvarande tegar. I flertalet av Europas länder ha folkvandringarnas horder dragit kors och tvärs över bygderna, och mångfaldiga folkförskjutningar ha ägt rum under årtusendenas lopp. Det synes blott vara de skandinaviska folken, som med någorlunda visshet kunna säga, att deras

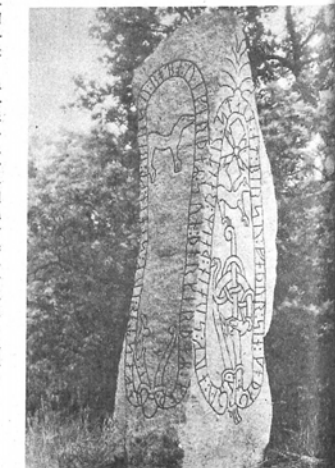
förfäder togo landet i besittning, så snart detta för mera än 10.000 år sedan börjat befrias från den senaste inlandsisens fjättrar. De följde sedan småningom efter norrut så att säga med ryggen mot den vikande iskanten. Vidsträckt delar av mellersta och norra Sveriges bästa odlingsmarker ha t. o. m. först inför denna befolknings ögon höjt sig över de kringliggande vattnens yta. Och sedan har det, av allt att döma, varit denna befolkning förunnat att, i jämförelsevis ringa grad uppblandad med främmande folkelement, förbli i okvald besittning av den jord, som i jungfruligt tillstånd av densamma tagits i besittning.

Ligger det inte en stor och grundläggande styrka i detta medvetande, att vi äro detta lands enda rätta ägare, vilka icke tagit det från något annat folk, utan ha suttit här alltsedan landet över huvud taget blev beboeligt för människor, och sedan i årtusenden med svett och möda odlat det och brutit bygd, försvarat det och gjort det till vad det blivit för oss. Detta medvetande är en grund, lika fast som det svenska urberget, att bygga ett frimodigt nationalmedvetande på. Allt som under årtusenden skapats i detta land och som i en eller annan form bestått intill våra dagar, det är utan något som helst tvivel *vårt eget rättmätiga arv*, som vi oförkränt och i möjligaste mån förkovrat ha att lämna åt våra efterkommande.

Förvisningen härom är det, som våra runt om i bygderna spridda fornlämningar av olika slag ha kunnat skänka oss tack vare svenska forskares undersökningar och geniala kombinationer. Få inte under sådana omständigheter dessa urgamla minnesmärken, dessa dösar och gånggrifter, dessa stenkummel och gravkullar, dessa bautastenar och runohällar ett alldeles nytt värde för oss? De utgöra ju på sätt och vis de oemotsägliga *fastbreven* på vår urgamla besittningsrätt till detta land. Det är såsom sådana vi ha rätt att betrakta dem, och det är som sådana vi ha en självklar *skyldighet* att skydda dem.

Med grundvalarna vilande på denna vår egen, urgamla, fria mark, men med

portarna öppna för inflytelser från skilda väderstreck har under årtusendenas lopp med arbete och möda den svenska kulturens byggnad småningom murats upp, den rikt artikulerade byggnad, som representerar vårt kulturarv i ordets vidaste bemärkelse. Ty till vårt kulturarv hör hela vårt samhälles livsformer på de mest skilda områden, vår lag och vår rätt, vår tro och vår kunskap, ja, allt det som gör livet värt att leva i ett fritt land. Vårt kulturarv, fattat i denna vida bemärkelse, är ett alltför omfattande begrepp för att kunna behandlas inom en tidskriftsuppsats snäva gränser. Här skall därför tagas hänsyn blott till den del av vårt kulturarv, som ligger författaren närmast, nämligen vår rika skatt av bevarade kulturminnesmärken, dessa kvardröjande vittnesbörd om svunna generationers arbete och konstfärdighet, livsföring och livsvilja, kulturförbindelser och anpassningsförmåga. Det kan om dem alla sägas, att de alltifrån förhistoriens äldsta tider intill våra dagar vittna om, att vårt folk alltid varit tillgängligt för de inflytelser, som på olika vägar nått vårt land från ledande kulturcentra i de olika tidsåldrarna, men också att man här

Helsingborgs Dagblad 95 Jan 7.10.1941

I hembygdens

Hembygden blir en andlig kraftkälla i en bister värld.

Givande föredrag av professor Andreas Lindblom.

Publikbild från Jacob Hansens hus. Infälld: Professor Lindblom i talerstolen.

Med en sammankomst i hembygdens tecken och med öppnandet av tre utställningar fortsatte Kulturveckan i Helsingborg på tisdagen, "Hembygdens dag". Mötet var förlagt till Jacob Hansens hus, där professor Andreas Lindblom, Stockholm, höll föredrag över ämnet "Hembygden - vår kostbara arvedel". En av utställningarna, "Helsingborg genom 1,000 år", hade också arrangerats på Jacob Hansens hus. På museet öppnades en mindre utställning av svensk-danska minnen och på Stadsbiblioteket slutligen en, betitlad "Det tryckta ordet genom 500 år".

Vid hembygdsmötet hälsades de närvarande av museisjyvelsens ordförande, stadsingenjör Sigfrid Ewald som frögn...

DAGBLADET Måndagen den 23 September 1940

Nordisk kulturgemenskap manifesterad i Stockholm.

Fyra länders museimän i nya Historiska museet.

Dr P. Nørhønd.

Dr Thor Kielland.

I en tid, då kulturen kläms mellan sköldarna och den fria forskningens

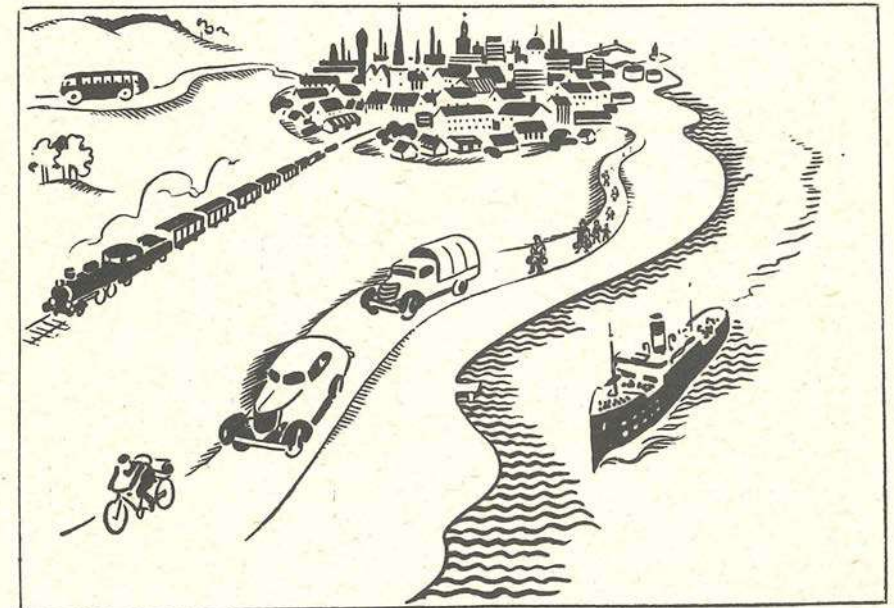
erna ha varit stängda hela vintern och de dyrbaraste samlingarna bortförda ända till i början av april. En hel del

Hur prövades gemenskapen på olika nivåer i samhället?

UPPSALA
UNIVERSITET

- Invasionen av Norge och Danmark 9 april 1940 aktiverar planerna för undanförsel för museer i Stockholm
- Stora föremål i kyrkor, t ex altarskåp, skulpturer, som inte kan skyddas i kyrkorna evakueras till landsbygden eller platser under jord
- Resursbristen påfallande: personal, transport, drivmedel, säkra lokaler
- Museer var ovilliga att evakuera förrän läget blev kritiskt
- Ett skyddsrum byggs i Skansenberget i Stockholm

Utrymning verkställes enligt i förväg uppgjord plan.

UPPSALA
UNIVERSITET

Erik XIV:s grav i
Västerås domkyrka
skyddas.

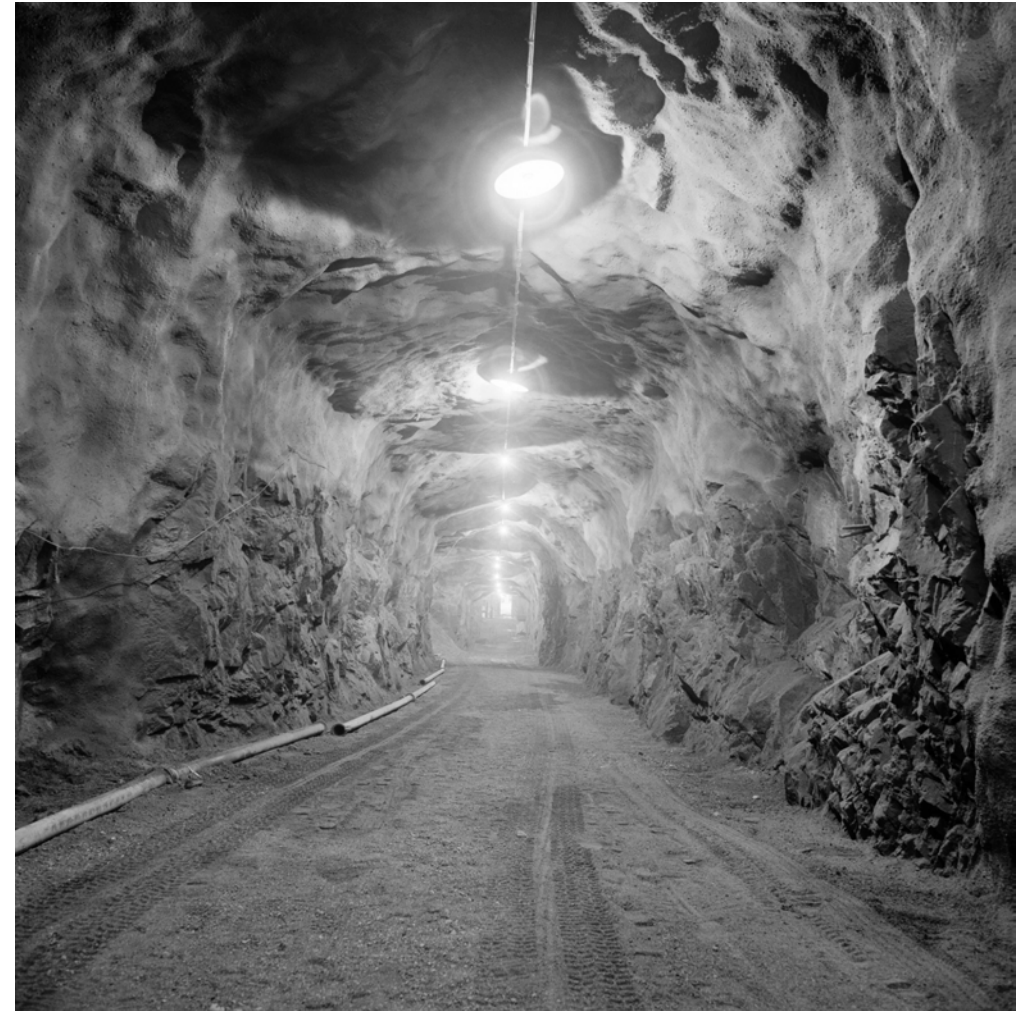
Källa: Västmanlands
läns museum

UPPSALA
UNIVERSITET

Ett underjordiskt magasin för stads- och landsarkiven i Stockholm byggs 1940-43. Stockholms stadsmuseum.

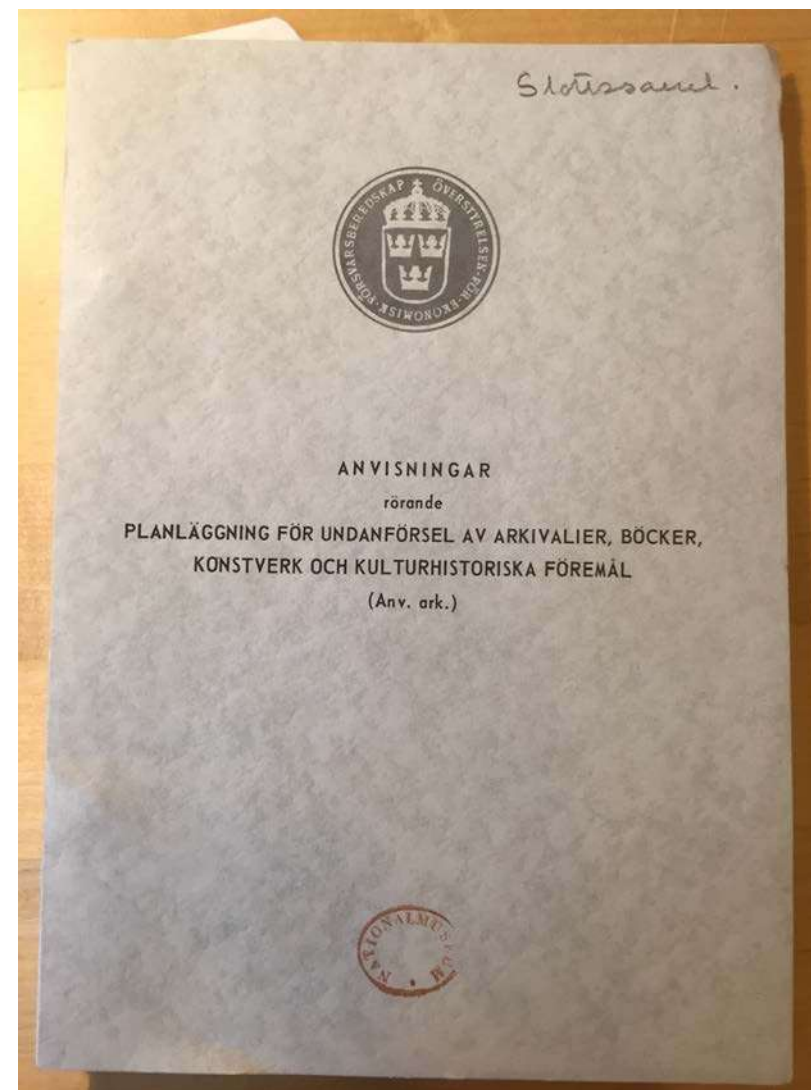
En tunnel i det nya Riksarkivets utrymmen 1968. Digitalt museum.

UPPSALA
UNIVERSITET

Planering i Sverige

- Utveckling från planering för storskalig undanförel av kulturogendom till mer restriktiv och avvaktande hållning.
- Hotbilden vad gäller väpnad konflikt har gått från risken för omfattande luftkrig, till risken för kärnvapenkrig, och senare till en mer diversifierad hotbild.
- → Behovet av undanförel tonades ner kraftigt fr o m 1980-talet.
-

“Anv Ark” från 1964

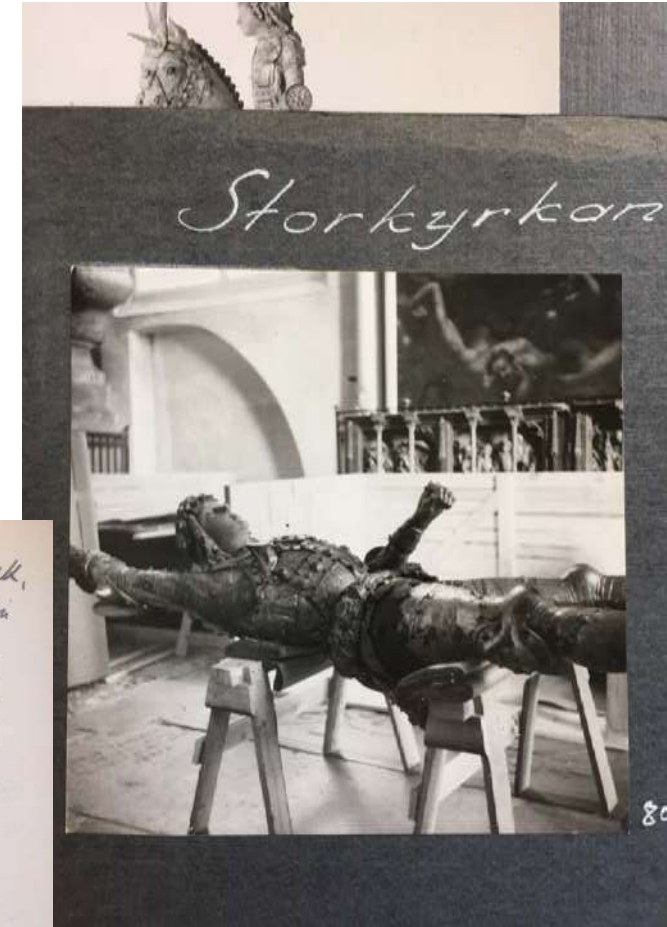
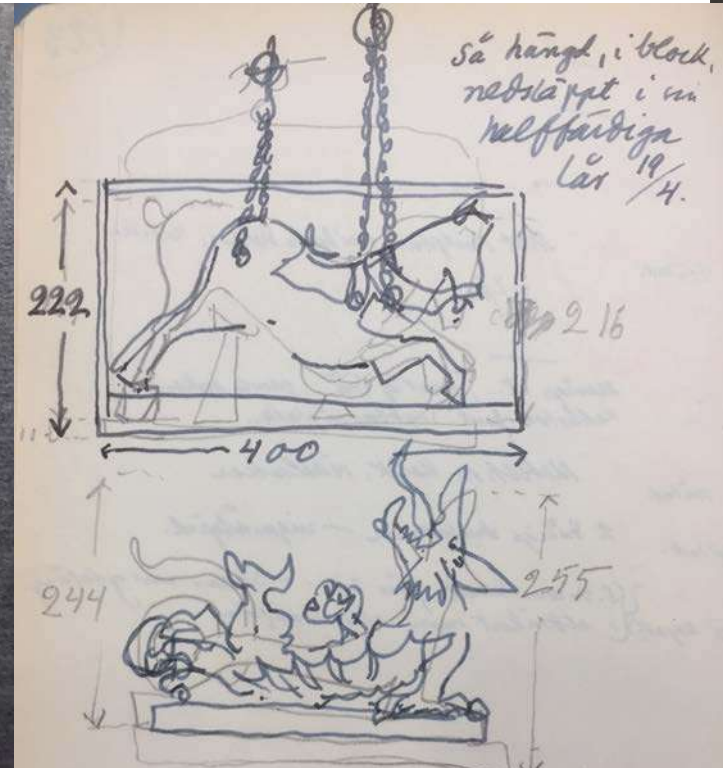
Beredskap i fred för skydd i krig

- Utmärkning av objekt enl Haagkonventionen
- Totalförsvarets folkrättsförordning från 1990
- Totalförsvarssatsningen i Gotlands län 2017; utmärkning av platser och byggnader som ska skyddas enligt Haag-konventionen
- Länsstyrelsen ansvarig myndighet
- Ny föreskrift: KRFS 2022:1

Planering i Sverige

- All möjlig "egendom av stor historisk eller kulturell betydelse" kan numera föras undan för att undvika att den förstörs i krig. (SFS 1992:1402)

St Göran och
Draken evakueras
1940. Källa: ATA

UPPSALA
UNIVERSITET

Planering i Sverige

- Dessa myndigheter ska ”planera hur arkivhandlingar, böcker, konstverk, natur- och kulturhistoriska föremål ska undanföras”: Statens försvarshistoriska museer, Riksarkivet, Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Statens historiska museer, Nationalmuseum, Moderna museet, Statens musikverk, Naturhistoriska riksmuseet, Statens museer för världskultur, Statens maritima och transporthistoriska museer och Statens centrum för arkitektur och design. (SFS 1993:243)
- MSB ska samordna planläggningen

UPPSALA
UNIVERSITET

Slutsatser

- Beredskap tar tid att bygga, både organisatoriskt och psykiskt
- En effekt av en långvarig samhällsdiskurs i vilken frånvaron av yttre hot varit stark.
- Påverkanskampanjer från främmande makt kan leda till att svenskt kulturarv hamnar i fokus på negativa sätt.